

JJ Malan

Die gebruik van Afrikaans vir die notulering van hofverrigtinge gemeet aan demokratiese standaarde

Opsomming

Daar word tans nog van beide Afrikaans en Engels vir die notulering van verrigtinge in Suid-Afrikaanse howe gebruik gemaak. Sowel regeringswoordvoerders as die Minister van Justisie het egter te kenne gegee dat 'n eentalige Engelse bedeling ingevoer mag word. Hierdie artikel ontleed die saak vir en teen so 'n eentalige beding. Dit word egter nie gedoen aan die hand van individuele grondwetlike bepalings nie. Die feit dat die Grondwet voorgee om op demokratiese waardes geskoei te wees, beklemtoon die besondere tersaaklikheid van hierdie waardes, ook as maatstaf vir beleid met betrekking tot die taal/tale van notulering in Suid-Afrikaanse howe. Die inhoud van demokratiese waardes word ondersoek en die argumente rakende die amptelike taagebruik in die howe word dan aan hierdie waardes gemeet. Die slotsom waartoe gekom word is dat 'n eentalige Engelse stelsel vir die notulering van hofverrigtinge indruis teen hierdie demokratiese waardes.

The use of Afrikaans for the recording of court proceedings measured against democratic standards

Hitherto both Afrikaans and English have been serving as languages for the recording of court proceedings in South African courts. Governmental spokespersons as well as the Minister of Justice, however, hinted at the possibility of opting for a monolingual English dispensation. This article analyses the cases for and against a monolingual system. Instead of judging these arguments in terms of individual sections of the Constitution, a different course is followed. Since the Constitution itself purports to be imbedded in democratic values, such values are exceptionally relevant as a yardstick also for policy regarding language(s) of record in South African courts. The content of democratic values is examined and the arguments pertaining to the matter in question are measured against these values. It is concluded that a monolingual English system for the recording of court proceedings would be incongruent with these democratic values.

1. Die relevansie van demokratiese waardes as kriterium vir openbare handeling

Die *Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika* lê die kriteria neer aan die hand waarvan regeringshandeling verantwoord moet word.¹

Die *Grondwet* staan egter opsigself in diens van waardes, waardes wat juis aan die grondwet die status van fundamentele reg verleen. Die *Grondwet* het tot stand gekom weens die strewe na, en die stryd vir demokrasie. In artikel 1 van die *Grondwet*, die stigtingsklousule, word die Suid-Afrikaanse staat as 'n demokratiese staat beskryf.² Voorts figureer die frase, oop en demokratiese samelewing gebaseer op menswaardigheid, gelykheid en vryheid as 'n geldigheidsmaatstaf vir regeringsoptrede in die beperkingsklousule³ en word die howe ook deur die *Grondwet* gelas om by die interpretasie van die Handves van Regte die waardes onderliggend aan 'n oop en demokratiese samelewing te bevorder.⁴

Teen hierdie agtergrond is die begrip demokrasie of demokratiese waardes besonder ter sake as maatstaf vir 'n politiek-juridiese beoordeling van regeringsgedrag. Daar is egter nog 'n verdere rede waarom demokratiese maatstawwe relevant is vir die doeleindes van die evaluering van die optrede van openbare liggame. Dit is dat die begrip demokrasie self-legitiemerend is:⁵ almal — insluitende al die belangrike rolspelers op die Suid-Afrikaanse openbare toneel — maak daarop aanspraak dat hulle demokrate is.⁶ Niemand durf terugdeins om aan die hand van die kriteria van demokratiese beginsels beoordeel te word nie.⁷

1 Verantwoordingdoening is juis vanuit die staanspoor as die sentrale eienskap van die post 1994-orde beskryf. Sien Murenik 1994:31 ev. Die vraag na die grondwetlikheid al dan nie van die afskaffing van Afrikaans as notuleringstaal is meer volledig ondersoek in Malan1998:696 ev.

2 Die eerste gedeelte van die Engelse teks van artikel 1 van die *Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika* 108/1996 bepaal: "The Republic of South Africa is one, sovereign, democratic state ..." (Eie beklemtoning).

3 Die tersaaklike gedeelte van die beperkingsklousule, artikel 36(1) lui:

The rights in the Bill of Rights may be limited only in terms of law of general application to the extent that the limitation is reasonable and justifiable in an open and democratic society based on human dignity, equality and freedom, ...

4 Die interpretasieklousule van die Handves van Regte, artikel 39 van die *Grondwet*, bepaal onder meer:

When interpreting the Bill of Rights a court, tribunal or forum -

(a) must promote the values of an open and democratic society based on human dignity, equality and freedom.

5 Esterhuysen 1996:47; Faure en Kriek 1984:34.

6 Holden 1974:3; Lummis 1984:14.

7 Waarskynlik die gesaghebbendste eietydse kenner van demokrasie, Sartori 1962:4, verklaar hierby aansluitend dat demokrasie tans nie soseer 'n bestaande orde beskryf nie, maar eerder as norm vir die gehalte van politieke ordes aangewend word.

Die onmiddellike probleem waarmee 'n mens te kampe het, is wat demokrasie dan sou beteken. Ofskoon die *Grondwet* ryk is aan verwysings na begrippe soos demokratiese samelewing oftewel waardes onderliggend aan 'n demokratiese samelewing, en nieteenstaande die feit dat die Suid-Afrikaanse openbare diskoers besondere woordrykheid oor demokrasie openbaar, is die diskoers ongelukkig gestrem deur gemeenplase, *clichés* en veralgemenings. Die oppervlakkigheid van die debat hieroor kon ongelukkig ook nie noemenswaardig deur selfs senior juriste en politici geremedieer word nie.⁸ Ook die howe het ondanks die feit dat die gemelde frases in die *Grondwet* reeds herhaalde kere ter sprake was, weggeskram van 'n gesaghebbende jurisprudensiële inkleding daarvan.⁹ Gewoonlik word nooit veel verder gevorder nie as die stelling dat demokrasie 'n paar geykte prosedures en strukture impliseer. Daar word sonder meer aanvaar dat demokrasie in plek is wanneer daar 'n veelpartystelsel, gereelde verkiesings, en algemene stemreg is.¹⁰ Die demokratiese egtheid van 'n politiek-juridiese stelsel word dus byna klakkeloos aanvaar wanneer dit hierdie enkele strukture en prosedure-reëlings bevat. Hierdie prosessuele opvatting oor demokrasie knyp egter oë toe vir die resultaat van die stelsel. Indien die demokratiese strukture en prosedures dus ondemokratiese resultate oplewer, is dit maar tot daarnatoe. Die prosessuele demokrasie maak sigself nie moeg met die resultaat van die stelsel nie.

Hierdie prosessuele demokrasie is egter heeltemal ontoereikend in 'n bestel soos dié in Suid-Afrika wat hoë aansprake maak oor sy demokratiese karakter. In plaas daarvan om dus te berus by die ontoereikende prosessuele beskouing van demokrasie, is dit noodsaaklik om duidelikheid te kry oor die hoofmomente van substantiewe demokrasie.

2. Substantiewe demokrasie

Die oogmerk van die bespreking wat hier volg is om die kernelemente van substantiewe demokrasie uit te pluus. Hierdie kernelemente moet dan aangewend word as kriteria vir die demokratiese kwaliteit van regeeringsoptrede. Volgens hierdie benadering word daar nie kritiekloos aanvaar dat die feit dat die bogemelde prosesse en strukture een maal in plek is, verseker dat die bestel inderdaad demokraties is nie. Die demokratiese kwaliteit van die stelsel moet gevolglik op 'n deurlopende grondslag gemonitor word aan die hand van die resultate wat die stelsel lewer.

8 Sien byvoorbeeld Chaskalson 1992. Hierdie artikel van die huidige hoofregter kom weinig verder as die neerlê van enkele prosedurele en strukturele kriteria vir demokrasie.

9 Die howe vertoon wêreldwyd die tendens om ondanks die feit dat die konsep demokratiese samelewing prominent in grondwetlike instrumente figureer, nie op die betekenis daarvan in te gaan nie. Sien byvoorbeeld Thomashausen 1989:50-58; Hogg 1986:1-22..

10 'n Omvattende uiteensetting van hierdie ortodokse prosedurele demokrasie verskyn in Mayo 1960.

2.1 Die meerderheids- en gelykheidsbeginsels

Moderne demokrasie het ontstaan weens die versondering van die middelklas teen vorstelike absolutisme en heerskappy.¹¹ Die eenvoudige argument was dat dit heeltemal onaanneemlik en irrasioneel is dat 'n enkeling oor die ongebonde gesag beskik om oor die lotgevalle van die bevolking te besluit sonder dat individuele burgers medeseggenskap daarin het.¹² Waar dié dominasie van die volk deur 'n individuele monarg moontlik nog aanvaarbaar in 'n primitiewe tradisionele samelewing is, was dit heeltemal onhoudbaar vir die ingeligte, verligte en rasonale middelklasgemoed. Die dominasie is veral onhoudbaar omdat die onmag van die volk en van individue om hulle lotgevalle self te bepaal en om in plaas daarvan uitgelewer te wees aan die arbitrêre gesagsuitoefening van die monarg as 'n kwetsende skending van individuele menswaardigheid beleef is. Menswaardigheid veronderstel immers die individuele vryheid tot selfbestemming na goeddunke.

Die radikale ongelykheid tussen versondering en onderdaan met die gepaardgaande dominasie en krenking van menswaardigheid het die noodsaak opgeroep vir 'n nuwe bestel. Die antwoord op hierdie misstand was demokratiese regeringsinstellings.¹³

Die Franse rewolusie was die voertuig waarmee hierdie demokratiese instellings gewelddadig ingevoer is. Spoedig het die nuwe instellings egter vir 'n ewel gesorg wat selfs ernstiger afmetings as vorstelike dominasie aangeneem het. Dit was die nuwe misstand — 'n ewel wat ons nog steeds teister: meerderheidsdominasie oftewel meerderheidsdespotisme. In die opslag van die rewolusie is die meerderheid juis ingespan as die aktiewe en vermeende legitieme agent vir die mees flagrante miskening van die belange van individue en groepe wat nie deel van die meerderheid was nie.¹⁴ Verskillende is miskenning en uniformiteit is (dikwels gewelddadig) afgedwing. In plaas daarvan dat die demokrasie met dominasie weggedoen en 'n orde van gelyke beregtiging verseker het, het dit dominasie en ongelykheid herontdek. Hierdie keer was dit die dominasie deur die meerderheid tot die nadeel van die ongelyke posisie van nie-konformerende minderhede.¹⁵

Die nuwe dominasie en ongelykheid was onbedoelde gevolg van die demokratiese strewe. Die demokrasie ideaal is ontnugter deur die wrange vrugte wat dit gelever het.

11 Locke 1992; Paine 1996.

12 Paine 1996:126-132.

13 Beide Paine 1996 sowel as Mill 1972 verwys nog na verteenwoordigende stelsel en nie na demokrasie nie.

14 Sien in die verband die bekende werk van Talmon 1970.

15 Meerderheidsdominasie kan om twee redes selfs 'n groter ewel as ander vorme van dominasie wees. Eerstens vaar die meerderheid onder die vaandel van legitiemiteit wat ruimer optrede-vryheid bied en sodoende die deur vir magsvergrype wyd ooplaat. Tweedens is die meerderheid bloot weens die getalle-oorwig natuurlik ook magtiger en potensieel meer nadelig vir die nie-dominante as wat 'n dominante minderheidsklas of 'n enkeling kan wees.

Die euwel van onwelkome meerderheidsdominasie het sedertdien een van die hooftemas van denke oor die demokrasie geword.¹⁶ Dit was die onderwerp van die denkarbeid van die post-rewolusionêre Franse denkers soos Alexis de Tocqueville¹⁷ en invloedryke Engelse politieke teoretici, John Stuart Mill¹⁸ en Lord Acton. Hulle sluit hulle aan by die klassieke Amerikaanse filosoof-politici, Thomas Jefferson en James Madison wat reeds in die laat agtiende eeu besorg was oor die euwel van “elective despotism”.¹⁹ Tans is die worsteling met meerderheidsdespotisme net meer intens. Van die mees vooraanstaande en invloedryke kontemporêre intellektuele soos Michael Walzer, Charles Taylor, Aredt Lijpart en Donald Horowitz, om maar ’n paar te noem, worstel op die een of ander wyse met die probleem. Op die konstitusionele terrein is die groeiende internasionale erkenning en implementering van minderheidsregte²⁰ wat die effek het om die mag van die meerderheid in te kort, ook getuieis hiervan.

Die kernwaarheid is dat ofskoon geen demokratiese stelsel sonder die meerderheidsbeginsel kan funksioneer nie, die meerderheidsbeginsel by verre nie die enigste beginsel is waarop ’n demokratiese orde berus nie. Demokrasie beoog seggenskap vir die burgers maar dit beoog ook om die euwel van dominasie te bestry. Dis juis die bestaansrede vir demokrasie. En om dominasie, hetsy deur ’n minderheid of ’n meerderheid te vermy, moet die oogmerk wees om ’n orde van politieke gelykheid te weeg te bring. Vanselfsprekend kan gelykes mekaar nie oorheers nie. Gelykheid is dus die eg demokratiese geneesmiddel vir die eg ondemokratiese patologie van dominasie. Kortom, ’n bestel van substantiewe demokrasie, wat in staat is om die demokratiese oogmerke van selfregering en die voorkoming van dominasie te bewerkstellig, is gebaseer op twee beginsels wat voortdurend met mekaar in ewewig gehou moet word, naamlik die meerderheidsbeginsel en die gelykheidsbeginsel.²¹ Om daarenteen te leer dat demokrasie primêr oor meerderheidsregering gaan, is om die kernideale van die demokrasie te versaak en om met die euwel van dominasie — die aartsvyand van die demokratiese etos — ’n bondgenootskap te sluit. Woordvoerders van ’n demokrasie wat sonder meer aan die meerderheidsbeginsel voorkeur gee en die gelykheidsbeginsel agterweë laat, verwar demokrasie met meerderheidsdominasie en is eksponente van laasgenoemde.

Mill onderskei tussen twee vorme van demokrasie: ’n outentieke demokrasie waarin, soos hy dit stel, almal deur almal regeer word en waarin die gelykheidsbeginsel geld, en daarenteen²² ’n onegte demokrasie waarin

16 Sartori 1962:99-100.

17 ’n Nuttige samevatting van De Tocqueville se denke oor die kwessie word vervat in Ebenstein 1966:547-563.

18 Veral Mill 1986.

19 Sien byvoorbeeld Sartori 1962:98.

20 Sien byvoorbeeld Strydom 1993:373-403. Sien verder Kymlicka 1995.

21 Sartori 1962:51 se standpunt stem hiermee ooreen wanneer hy verklaar dat elke ernstige bespreking oor demokrasie rondom drie konsepte wentel: populêre soewereiniteit, gelykheid en selfregering. Sien ook Holden 1974:18-19 wat gelykheid as die kernwaarde van demokrasie beskou.

22 Mill 1972:7; Sien ook Mill 1962:10.

almal deur die meerderheid regeer word en waarin die numeriese meerderheid bevoorreg word. In die laasgenoemde stelsel word die gelykheidsbeginsel versaak.

Waar daar 'n situasie in 'n staat bestaan waar daar weens etniese, taal, godsdienstige of dergelike verskille van 'n blywende aard, vir alle praktiese doeleindes permanente meerderhede en minderhede is en waarin die meerderheidsbeginsel voorkeur kry en die gelykheidsbeginsel negeer word, sal gevind word dat die meerderheid telkens besluite mag neem wat selfs die mees grondliggende belange van 'n minderheid skend. In terme van die uitgangspunte van 'n eenvoudige prosessuele meerderheidsdemokrasie (meerderheidsdominasie) sal so 'n toedrag van sake heeltemal in orde wees.

Waar daarenteen die maatstawwe van 'n egte demokrasie aangewend word, is die resultaat duidelik: die meerderheid kry altyd sy sin en die minderheid daarenteen delf altyd die onderspit. Wat meer is, is dat die meerderheid óók sy sin kry met betrekking tot aangeleenthede wat vir die meerderheid op die periferie lê terwyl dieselfde aangeleentheid van lewensbelang vir die minderheid mag wees. Die meerderheid is gevolglik altyd in 'n voordelige posisie teenoor die ongelyk behandelde en benadeelde minderheid. In 'n land waarin daar duidelike etniese- en taalverdelings bestaan en waarin belange uiteenlopend beleef word, is dit derhalwe noodsaaklik dat die gesagstrefwydte van die meerderheid beperk word. Indien nie, word meerderheidsdominasie oor die minderheid toegelaat en word die demokratiese ideaal versaak.

'n Stelsel van grondwetlike beskerming van bepaalde regte hou altyd in dat daar sekere terreine is wat vir die meerderheid (soos in die wetgewer verteenwoordig) verbode is. Die meerderheid mag nie wetgewing maak wat voorsiening maak vir die doodstraf nie²³ want die *Grondwet* verbied dit, of regsreëls toepas teen homoseksuele persone²⁴ of die vaders van buite-egtelike kinders²⁵ of teen die minderheid van Moslems²⁶ in Suid-Afrika diskrimineer nie, want die *Grondwet* verbied dit ook. Wat hier gebeur is dat die *Grondwet* minstens deels die gesagsterrein van die meerderheid beperk. Sodoende word uiting gegee aan die gelykheidsbeginsel en aan die anti-dominasie-beginsel. Dit verseker dat die meerderheid van Christene nie teen Moslems mag diskrimineer nie, of die meerderheid heteroseksueles nie teen die minderheid van homoseksueles kan diskrimineer nie. In die beste tradisie van die demokratiese etos word gelyke behandeling van Christene en Moslems en van heteroseksueles en homoseksueles verseker. Gelyke behandeling manifesteer gevolglik in die beskerming van minderheidsbelange.²⁷

23 In *S v Makwanyane and Another* 1995 3 SA 391 CC:par 88 is die irrelevansie van die meerderheidsmening met betrekking tot grondwetlik verskanste regte uitdruklik uitgespel.

24 sien die uitspraak van die Konstitusionele Hof in *National Coalition for Gay and Lesbian Equality v Minister of Justice* 1998 (12) BCLR 1517 CC:300 ev.

25 *Fraser v Children's Court Pretoria North* 1997 2 SA 261 CC.

26 *Fraser v Children's Court Pretoria North*:261 asook *Ryland v Edros* 1997 2 SA 690 C.

27 Die argument is in meer besonderhede ontwikkel in Malan 1998:300 ev.

'n Grondwetlike bestel wat werklik die demokratiese beginsel van gelykheid verreken, behoort natuurlik die gelykheidsbeginsel te handhaaf, nie net met betrekking tot homoseksueles, vaders van buite-egtelike kinders en van Moslems nie, maar sekerlik ook met betrekking tot Afrikaans wat talle Afrikaanstaliges as identiteitsbepalend beleef.

Indien die meerderheid sonder meer nadelige besluite neem oor enige van die minderhede hier vermeld (Moslems, vaders van buite-egtelike kinders, homoseksueles of Afrikaanstaliges, of wie ook al) spreek dit vanself dat die betrokke minderhede die stelsel as illegitiem met betrekking tot hulle belange sal beleef. Hulle word gereduseer tot die status van 'n bedelaar wat vir alle praktiese doeleindes buite die konstitusionele orde geplaas word.²⁸ So 'n toedrag van sake staan klaarblyklik heeltemal vyandig teenoor alles wat demokrasie verteenwoordig. Dié meerderheidsdominasie het al hewig onder skoot gekom. Lijphart verwys byvoorbeeld goedkeurend na die volgende stelling van Lewis:

majority rule may be acceptable in consensual societies, but in plural societies it is totally immoral, inconsistent with the primary meaning of democracy, and destructive of any prospect of building a nation in which different peoples might live together in harmony.²⁹

Die slotsom van die voormelde is dat die handhawing van ewewig tussen die meerderheidsbeginsel en die gelykheidsbeginsel gebiedend is vir die instandhouding van 'n demokrasie bestel. Indien 'n balansversteuring tot die nadeel van gelykheid toegelaat word, ly demokrasie *per se* skipbreuk en verval dit in meerderheidsdespotisme.³⁰

Gevolglik is dit noodsaaklik om 'n formule te vind waardeur die twee beginsels op 'n ewewigtige wyse geakkommodeer word. By die konstruering van so 'n formule moet 'n belangeskaal veronderstel word. Aan die een uiterste van die skaal is gedeelde belange oftewel belange wat gemeenskaplik aan die totale bevolking is. Daarvoor kan geredelik uitsluitel gegee word deur die meerderheidsbeginsel toe te pas. 'n Tipiese voorbeeld hiervan is die misdrywe waarvoor daar in die gemenerereg voorsiening gemaak word. Die belange wat deur die bestraffing van hierdie misdrywe beskerm word soos die reg op lewe, liggaamlike integriteit, eer en eiendom, is gemeenskaplik aan almal en kan geredelik deur die meerderheidsbeginsel besleg word sonder enige noemenswaardige risiko dat partikuliere belange onbehoorlik in die gedrang sal kom. Aan die ander ent van die skaal is eg partikuliere belange wat uitsluitlik by 'n bepaalde groep voorkom. Godsdienst by Christene of Moslems, seksuele voorkeur by heteroseksueles of homoseksueles, taal by Afrikaners of Pedi's en talle ander soortgelyke partikuliere belange wat tot die

28 "... reduced to a plead from outside to the arbiters of their destiny ..." om die woorde van Mill 1972:216 te gebruik.

29 Lewis W A *Politics in West Africa* goedkeurend aangehaal deur Lijphart 1977:145.

30 Anderyds is dit ook waar dat indien die gelykheidsbeginsel te veel voorkeur bo die meerderheidsbeginsel kry, regering prakties onmoontlik sal word. Dié kwessie val egter buite die onderhawige tema.

bepaalde groep beperk is, kan hier as voorbeelde vermeld word. By hierdie belange is die meerderheidsoordeel van die totale bevolking irrelevant en indien dit wel toegelaat word dat die meerderheid oor die lotgevalle van so 'n minderheidsbelang beslis, is dit immoreel omdat so 'n beslissing op (meerderheids)dominasie berus. Die meerderheid Christene in die Suid-Afrikaanse bevolking durf oor geen bevoegdheid beskik om oor sake wat slegs die minderheid Moslems raak, te beslis nie net soos wat die meerderheid Moslems in 'n oorwegend Moslem-staat ook nie die bevoegdheid behoort te hê om oor die sake van 'n minderheid Christene te beslis nie. Die meerderheid heteroseksueles behoort, niteenstaande afkeure wat in 'n homoseksuele leefwyse gekoester mag word, ook geen seggenskap daarvoor uit te oefen nie. Net so is die meerderheid nie-Afrikaanse Suid-Afrikaners se mening oor die lotgevalle van Afrikaans as kultuurbate van die minderheid Afrikaners en Afrikaanstaliges eweneens nie ter sake nie en behoort dit geen konkrete gevolg te hê nie. Indien wel, word regverdigbare demokrasie weereens vir onverantwoordbare meerderheidsdespotisme opgeoffer.

'n Bykomende hulpmiddel behoort by die voorgemelde argumentering in die spel te kom. Dit is die graad van intensiteit wat 'n bepaalde groep aan 'n belang eie aan daardie groep heg. Hoe belangriker 'n belang vir die besondere groep is en hoe meer die identiteit en voortbestaan van die betrokke groep van 'n bepaalde partikuliere belang afhang, des te meer die noodsaak om die hantering van daardie belang buite die bereik van meerderheidsbeslissing te plaas. As 'n minderheidsgroep aan die ander kant argeloos oor 'n bepaalde partikuliere belang is en meen dat dit geredelik opofferbaar is, is die argument dat dit buite die bereik van die meerderheidsbeslissing geplaas word uiteraard minder oortuigend.

2.2 Selfregering en plaaslike besluitneming

Sartori verduidelik dat die noodsaak vir selfregering een van die drie hoekstene van enige ernstige oorweging oor die demokrasie is.³¹ Hierdie fundamentele eienskap van die demokrasie is natuurlik veral in Afrika wat feitlik geheel en al onder koloniale beheer was, intens beleef.

Die minimumvereiste vir die voldoening aan hierdie maatstaf is dat 'n staat minstens deur die inwoners van daardie staat in plaas van deur 'n ander staat regeer moet word. Dis egter 'n absolute minimum. Wat in 'n post-koloniale orde van belang is, is dat 'n mens bedag moet wees op 'n variasie van subtiele vorme van kolonialisme. Indien nie, bestaan die gevaar om geruisloos aan 'n koloniale mentaliteit uitgelewer te word. Wat in hierdie opsig van belang is, is om te verseker dat beleidsformulering moet geskied met inagneming van plaaslike behoeftes en belange in plaas daarvan om deur eksterne behoeftebevrediging gedikteer te word.

Indien eksterne faktore wel beleid bepaal, hou dit in dat die plaaslike beleidmaker 'n agent van buitelandse behoeftes en belangebevrediging word. By implikasie word die land dan vanuit die een of ander buitelandse

31 Sartori 1962:51.

sentrum bestuur met die gepaardgaande negering van die noodsaak van die demokratiese beginsel van selfregering.

Hierdie faktor bring ook die ontoereikendheid van die prosedurele definisie van demokrasie aan die lig. 'n Regering kan naamlik deur die meerderheid van die bevolking van 'n bepaalde staat verkies wees waardeur die indruk gewek word dat 'n demokratiese orde in plek is. As die regering egter daarna die administrasie van die staat so inrig dat dit op die bevrediging van buitelandse behoeftes afgestem is en plaaslike belange verwaarloos, verplaas hy die *locus* van besluitneming na die buiteland. Hiermee word die demokratiese beginsel van selfregering tot 'n onoortuigende skyn genegeer en demokrasie *per se* versaak.

2.3 Die verantwoordelikheid om aktief na plaaslike belange en kulturbates om te sien

Dit spreek vanself dat slegs 'n staat se eie regering en geen ander regering die bevoegdheid en verantwoordelikheid het om te verseker dat die kulturbates van die betrokke land nie verwaarloos word nie. Die verpligting wat op regerings rus om positiewe stappe te neem ter ondersteuning van die plaaslike kulturbates soos inheemse tale en kulture word trouens die afgelope dekades toenemend binne die internasionale demokratiese aspek erken.³² Die diskoers het ook binne die Suid-Afrikaanse grondwetlike opset weerklank gevind.³³ Die werklike toets vir die outentisiteit van hierdie element van 'n demokratiese orde is egter nie die blote bestaan van enkele grondwetlike bepalinge te dien effekte of van instellings wat na plaaslike kulturele belange moet omsien nie. Die kritiese maatstaf is wel of die staatsinstellings in die daaglikse praktyk sorg dat hierdie belange verreken word. Die werklike kriteria vir die demokratiese bestel lê dus weereens in die kontinue resultaat van die bestel en nie in die blote bestaan van oënskynlik demokratiese strukture, prosesse of grondwetlike belydenisse nie.

Die toetssteen vir substantiewe demokrasie is nie of daar sekere basiese demokratiese prosesse soos algemene stemreg, verkiesings, 'n veelpartystelsel, meerderheidsregering en dergelike meer in plek is nie. Met hierdie prosesse en strukture het demokrasie maar slegs 'n begin gemaak. Die prosesse en strukture kan trouens slegs die skyn van demokrasie in stand hou terwyl ondemokratiese praktyk daaragter woeker. Die vraag of 'n outentieke substantiewe demokrasie daadwerklik in plek is, moet op 'n deurlopende grondslag beantwoord word deur te bepaal of die resultaat van die stelsel demokraties is.

32 Sien byvoorbeeld Strydom 1993. Die toedrag van sake verskil van die Internasionale Konvensie vir Burgerlike en Politieke Regte van 1966 (artikel 27) wat slegs die negatiewe verpligting op regerings geplaas het om lede van etniese, taal en godsdienstige minderhede toe te laat om hulle godsdienste, tale ens te beoefen.

33 Die Pan Suid-Afrikaanse Taalraad asook die tans steeds oningestelde Kommissie vir die Bevordering van Regte van Kulturele, Godsdienstige en Taalgemeenskappe ingevolge artikel 185 van die *Grondwet*, kan in hierdie verband vermeld word.

Die *Grondwet* weerspieël spesifiek met betrekking tot die plaaslike tale juis hierdie demokratiese waarde deurdat voorskrifte ter bevordering van die inheemse tale daarin vervat word.³⁴

3. Afrikaans se posisie as regstaal en as notuleringstaal vir hofverrigtinge

Taal vervul 'n verskeidenheid funksies. Dit het 'n variasie van private funksies in die kombuis, sitkamer, restaurant en by sosiale geleenthede. Maar daarbenewens het dit ook 'n verskeidenheid van openbare funksies waaronder tel dat dit aangewend kan word as akademiese en navorsingstaal, tegniese taal, taal van die openbare media, taal van die politieke raadsaal en natuurlik as regstaal.³⁵ Na hierdie funksies word dikwels as die hoër taalfunksies verwys.

Afrikaans het 'n bewese rekord dat dit in staat is om al die hoër taalfunksies met onderskeiding te vervul. Wat betref die hoër taalfunksies het Afrikaans egter vir 'n lang tyd 'n moeilike stryd teen die Britse imperiale owerheid gevoer. Die Britse beleid was om die hoër taalfunksies vir Engels te reserveer met die implikasie dat alle ander tale, waaronder Afrikaans, tot die private sfeer ingeperk moes word. Afrikaners en die Afrikaanstalige wêreld in die breë plaas 'n hoë premie op taal. Afrikaans is vir Afrikaners die kritiese element van selfdefinisie en identiteitsbeleving. Vir Afrikaners was hierdie imperiaal gedrewe beleid van verengelsing op die openbare terrein waarvolgens Afrikaans tot die private domein beperk moes word, 'n krenkende inbreuk op menswaardigheid en die vrye uitlewing van identiteit. Dit is beleef as minagende verkleining van Afrikaans tot kombuistaal in die skemerte van die private terrein. Die beleid het egter verset ontlok en bygedra tot die energie wat uiteindelik suksesvol uitgeloop het op die vestiging van Afrikaans as volwaardige openbare taal. Deel van die sukses was dat Afrikaans ook tot regstaal gegroei het.³⁶

Afrikaans is vandag 'n volwaardige regstaal. Dit beskik oor uitgebreide en elegante regsterminologie. Dit is trouens so goed ontwikkel dat dit gunstig met enige van die ander groot regstale vergelyk. Die talle regsteksteboeke, proefskrifte, regsakademiese artikels wat in Afrikaans verskyn het, getuig hiervan. Afrikaans dien ook as die medium vir die opleiding van regstudente aan regs fakulteite by verskeie Suid-Afrikaanse universiteite. Afrikaans word ook daaglik in die hofe as regstaal beoefen wanneer dit in betoë en uitsprake gebesig word. Dis belangrik om te besef dat Afrikaans slegs met groot moeite en baie inspanning die vermoë en status van regstaal verwerf het.³⁷ Die verswakking van die regstaalfunksie van Afrikaans is gevolglik 'n miskennis van die kulturele arbeid wat dit geveer het om Afrikaans in die regswêreld uit te bou tot wat dit nou is.

34 Sien in die algemeen artikel 6 en in die besonder artikel 6(4) wat aktiewe maatreëls ter bevordering van die inheemse tale gebied.

35 'n Geheelbeeld van al die taalfunksies word uit die aard van die saak nie hier weergegee nie.

36 Sien hieroor onder andere Van der Merwe 1975:8 ev; Viljoen1992:439 ev.

37 Van der Merwe 1975:8.

Daar kan met stelligheid gesê word dat die belangrikste komponent van Afrikaans se funksies as regstaal die gebruik van Afrikaans as taal van rekord (verslagtaal/notuleringstaal) van hofverrigtinge is.

Die notuleringstaal is die amptelike taal van die hof. Dit is die taal waarin die verrigtinge opgeteken word en waarin die hof uitspraak lewer. Indien teen die uitspraak geappelleer word, dien die notule van die verrigtinge ook in daardie taal voor die hof van appèl. Alle getuienis (mondeling en skriftelik) en betoë in 'n taal anders as die notuleringstaal moet in die notuleringstaal vertaal word. Dit is dus die taal waarin die regsintellek uitdrukking vind en waarin regsterminologie, wat regsbeginsels, -reëls, -konsepte en dies meer benoem, gebruik word. Kortom, dis die taal waarin die reg funksioneer.

Dis natuurlik nie net regstaal wat in die hof gebesig word nie. In die hof word ook verhale vertel — getuienis gelewer — van die moord, die verkragting, die motorbotsing, die versuim om die kontrakverpligtinge na te kom, die verbrokkeling van die huwelik, die verbandpaaiment wat nie betaal is nie, die vervalste handtekening in die testament en van die sonde met die bure en ontelbare meer. Dit is die verhale oor alledaagse, meerendeels private gebeure van 'n nie-juridiese aard (maar met juridiese implikasies). Ofskoon dié verhale in die hof vertel word, kom regstaal nouliks hierin ter sprake. Dit is verhale oor alledaagse feite wat weens die een of ander kinkel uiteindelik in die hof eindig en dit word vertel deur getuies, beskuldigdes, eisers, verweerders, applikante en respondente — nie-juriste.

Die onderskeid tussen die twee funksies van taal in die hof — die van amptelike regstaal teenoor private taal is eenvoudig, maar tegelyk baie belangrik. Soms word met die versekering voor die dag gekom dat indien Afrikaans as notuleringstaal afgeskaf word, Afrikaanstaliges nie daarvoor besorg moet wees nie aangesien elke getuie, insluitende Afrikaanssprekende getuies steeds hulle moedertale in die hof sal kan praat.

Hierdie versekering toon geen begrip of sensitiwiteit vir die twee funksies wat taal in die hof vervul nie en gaan uit van die veronderstelling dat Afrikaanstaliges vir lief moet neem met die wegdoen van Afrikaans as regstaal en tevrede moet wees met die verskraalde gebruik van Afrikaans as private taal wat gereduseer is tot die oordra van die gebeure buite die hof wat tot die hofverrigtinge gelei het.

Indien met Afrikaans as notuleringstaal weggedoen word, word die gebruik van Afrikaans as regstaal in die howe beëindig. Sodoende sal Afrikaans teruggedruk word tot 'n private taal, teenoor Engels wat vir die vervulling van hoër taalfunksies uitgesonder word.

Versekerings dat Afrikaans ten spyte van afskaffing as notuleringstaal steeds in die howe gebruik sal kan word, verreken nie hierdie twee duidelik onderskeibare funksies van taal in die howe, naamlik as medium van getuienis oor alledaagse gebeure aan die een kant, teenoor dié van regstaal — die medium van die juris, aan die ander kant nie. Versekerings dat eersgenoemde nog gebruik mag word, beteken vir laasgenoemde absoluut niks. Die noodsaak is vir die erkenning van Afrikaans se hoër taalfunksies: as regstaal vir notulering van die hofverrigtinge. Versekerings oor die voortgesette

gebruik van Afrikaans deur getuies is in die konteks geheel en al irrelevant. Dié vervul slegs een onlofwaardige funksie naamlik om die algemene publiek wat moontlik nie presies oor die tersaaklike kwessie ingelig is nie, te verwar.

Wat is dan die implikasie van die wegdoen met Afrikaans as notuleringstaal?

3.1 Die gebruik van Afrikaans as regstaal word eerstens aanmerklik ingeperk. Dit is belangrik om te begryp dat die howe verreweg die belangrikste ruimte vir Afrikaanse regstaal bied. Dis daar waar Afrikaanse regslui deur daaglikse gebruik van Afrikaanse regstaal die taal se standhoudende voedingsbron is. Die wegdoen van Afrikaans as notuleringstaal ontnem Afrikaanse regstaal van hierdie voedingsbron en weerhou Afrikaanse regslui van die voortgesette instandhouding van Afrikaanse regstaal. Hier is geensins sprake dat bloot voorkom wil word dat Afrikaans op nie-Afrikaanssprekendes afgedwing word; intendeel, Afrikaanse regslui word daarvan weerhou om Afrikaanse regstaal te gebruik. Op die keper beskou is dit 'n dwangmaatreël waardeur Afrikaanstaliges tot die gebruik van Engels verplig word. So 'n maatreël is natuurlik heeltemal teenstrydig met alles wat 'n demokratiese etos beoog.

3.2 Een van die belangrikste redes waarom studente steeds regstudie in Afrikaans onderneem, is die vooruitsig dat hulle Afrikaans as praktiserende regslui in die daaglikse regspraktik sal kan aanwend. Die feit dat Afrikaans as notuleringstaal in die howe gebruik word, hou in dat daar geleentheid is om Afrikaanse regstaal prakties as taal van die hofuitspraak en van betoog te gebruik. Met Afrikaans gereduseer tot die taal waarin daar getuies afgelê word, verval die praktiese aansporing om regstudie in Afrikaans te onderneem. Daar bestaan dus 'n regstreekse verband tussen die voortgesette gebruik van Afrikaans as notuleringstaal en die lewenskragtigheid van Afrikaans aan die regsfakulteite. Indien Afrikaans as notuleringstaal verdwyn, beteken dit die gewisse en snelle afgang van regstudie in Afrikaans en daarmee saam van publikasie van regsmateriaal in Afrikaans.

3.3 Die afskaffing van Afrikaans as notuleringstaal bring mee dat Afrikaanstaliges vir benadeling uitgesonder word. Slegs Engels en Afrikaans word tans as notuleringstale aangewend. Indien Engels as enigste notuleringstaal behou word, dien dit Afrikaanse regstaal 'n gevoelige slag toe. Dit het daarenteen geen effek op die posisie van nie-Afrikaanssprekendes nie: moedertaalsprekers van Engels behou hulle posisie deurdat Engels steeds as verslagtaal aangewend word, terwyl die status quo vir moedertaalsprekers van die tale wat tot dusver nog nie vir notuleringsdoeleindes aangewend is nie, eweneens gehandhaaf bly.

Slegs Afrikaanstaliges, en niemand anders nie, moet opoffer ter wille van so 'n beleid. So 'n beleid reflekteer uiteraard erg nadelig op die owerheid se verbintenis tot die beginsel van gelykheid, en geen diskriminasie nie.

3.4 Daar word aangevoer dat koste en praktyksoorwegings die uitsluitlike gebruik van Engels as notuleringstaal noodsaak.

Die argument is dat al hoe meer nuut aangestelde regsprekende beamptes nie Afrikaans magtig is nie. Indien Afrikaans dus 'n notuleringstaal bly, sal dit te veel, duur en tydrawende vertaling vereis.

Tans word alle getuienis wat nie in die notuleringstaal gelewer word nie getolk. Indien 'n appèl volg op 'n verhoor wat in Afrikaans was en die regter(s) verstaan nie die Afrikaanse notule nie, word dit in Engels vertaal.

Met slegs Engels as enigste notuleringstaal sal sake voortaan soos volg daar uitsien: Alle nie-Engelse getuienis sal steeds in Engels oorgetolk moet word, maar waar getuienis wat tans in Afrikaans voor 'n Afrikaanse regsprekende beampte afgelê word, nie vertaling vereis nie, (omdat Afrikaans die notuleringstaal is), sal sulke getuienis voortaan óók in Engels oorgetolk moet word. Sodoende word die beweerde probleem van oormatige vertaling nie opgelos nie, dit word tewens vererger.

Voorts bring Engels as enigste notuleringstaal ook absurde gevolge mee. Gestel 'n Afrikaanse beskuldigde, verdedig deur 'n Afrikaanse regspraktisyn en met al die getuies eweneens Afrikaans, verskyn in 'n strafszaak voor 'n Afrikaanse regter/landdros, of twee Afrikaanstaliges, beide met Afrikaanse regsbystand en Afrikaanssprekende getuies verskyn voor 'n Afrikaanse regter/landdros in 'n siviele geding. Tans word die verrigtinge spoedig in Afrikaans afgehandel. Met Engels as enigste notuleringstaal sal al die getuienis in Engels getolk moet word. Vanselfsprekend sal die proses erg vertraag word. Boonop sal die staat (in 'n strafszaak) en die partye (in 'n siviele geding) die koste van die onnodige tolk van die getuienis moet dra. Engels as enigste notuleringstaal spreek dus allermins die vermeende probleem van oormatige vertaling aan; intendeel, dit werk ongetwyfeld meer en onnodige tyd- en geldverkwistende vertaling in die hand.

'n Nuwe taalreëling waardeur Engels die enigste notuleringstaal word, bring mee dat alle getuienis wat afgelê is — mondeling of skriftelik —, omdat dit deel van die notule van die verrigtinge is, in Engels moet wees. Dieselfde geld vir enige ander dokumente wat deel van die saakrekord is, soos die klagstaat/akte van beskuldiging in 'n strafszaak en die dagvaarding, verweerskrif en alle daaropvolgende pleitstukke in 'n siviele geding.

Afrikaanstaliges betrokke by 'n egskeidingsgeding sal mekaar in 'n Engelse dagvaarding en verweerskrif die stryd moet aansê, die dokumentasie wat die gesinsadvokaat oor die beheer en toesig van die minderjarige kinders gaan opstel en aan die hof gaan voorlê, en wat die partye, omdat dit hulle intens raak, ter insae moet hê, gaan ook in Engels wees. Die Afrikaanse motoreienaar en Afrikaanse motorhandelaar wat in 'n geskil betrokke is oor verborge gebreke in die gebruikte motor of oor swak versieningswerk, gaan ook vind dat hulle hul geskil onnodig en met die las van tyd- en geldverpligtinge volledig in 'n Engelse omgewing moet voer.

3.5 Die versekering dat elkeen ten spyte van die afskaffing van Afrikaans as notuleringstaal in die taal van sy keuse mag getuig, is opsigself onder verdenking. Wanneer die notuleringstaal slegs Engels is en 'n getuie getuig in Afrikaans, moet die verrigtinge uiteraard in Engels oorgetolk word. Die grootste meerderheid van Afrikaanssprekendes het minstens 'n redelike kennis van Engels. Weens tydsverspilling as gevolg van die tolk van die verrigtinge in 'n taal waarvan die getuie in elk geval 'n werkbare kennis het, is die druk om maar in Engels te getuig ongetwyfeld teenwoordig. Bowendien is dit ernstig te betwyfel of die tolkdienste waaroor die Departement van Justisie beskik naastenby opgewasse sal wees vir die bykomende en onnodige taak om ook nog die Afrikaanse getuies se getuienis in Engels te vertaal. Dis hoogs waarskynlik dat die tolk se vertaling van die getuienis in Afrikaans swakker sal wees as die getuie se eie poging om regstreeks in Engels te getuig.

Dit is derhalwe hoogs waarskynlik dat daar weens praktyksdruk weinig van die versekering sal tereg kom en dat Afrikaanse getuies in die regstreekse aflegging van getuienis in Engels ingemaneuvreer sal word.

3.6 Die amptelike gebruik van Afrikaans in die howe is in die huidige Suid-Afrika een van die enigste tekens van die bestaan van veeltaligheid. Afrikaans breek juis die Engelse uniformiteit en dui die weg aan na verwesenliking van meer veeltaligheid. Die voortgesette gebruik van Afrikaans toon in werklikheid individue en die regering se verbintenis tot veeltaligheid aan. Dit is die maatstaf waarmee gemeet word of die regering werklik ernstig is met veeltaligheid. Indien Afrikaans afgeskaal word en van Afrikaans vereis word om sy hoër taalfunksies prys te gee, moet aanvaar word dat die regering sy rug op die grondwetlike verpligting³⁸ tot die bevordering van veeltaligheid gekeer het. Afrikaans en die ander inheemse (Afrikatale) deel met betrekking tot die kwessie van veeltaligheid grootliks dieselfde lot. Indien met Afrikaans se hoër taalfunksies weggedoen word, is die vooruitsig dat die ander inheemse tale ooit dié funksies sal verwerf uiters skraal. Feit is dat Afrikaans tot sover die verste van al die inheemse tale gevorder het met betrekking tot die bemeestering van hoër taalfunksies soos byvoorbeeld die aanwending van Afrikaans as notuleringstaal. As Afrikaans die funksies behou, is daar hoop vir ander inheemse tale. Maar as Afrikaans as die beste presteerder in die opsig sy funksies moet inboet weens 'n onvriendelike politieke en burokratiese omgewing, is die kans van die swakker presteerders op die gebied van die bemeestering van hoër taalfunksies hopeloos.

Die slotsom is dat die afskaffing van Afrikaans nie net Afrikaans benadeel nie maar ook die moontlike groei van al die inheemse tale in die kiem smoor.

38 *Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika*: artikel 6(2).

4. Vyf ongeldige argumente: die saak vir eentaligheid en Engels as enigste notuleringstaal

Verskeie argumente word uit regeringskringe aangevoer waarom Engels die enigste notuleringstaal moet wees. Sommige van hierdie argumente is reeds sydelings aangeraak. Hieronder word in groter besonderhede op van die argumente gefokus. Die argumente word ook beoordeel aan die hand van die demokratiese maatstawwe wat in afdeling twee van hierdie bespreking uiteengesit is.

4.1 Daar word aangevoer dat 'n toenemende getal nuut aangestelde regterlike beamptes (regters en landdroste) nie Afrikaans magtig is nie. Hulle is wel almal Engels magtig en daarom moet Engels die enigste notuleringstaal wees. Indien Afrikaans as notuleringstaal behou word, sal dit te veel duur en onnodige tolk van hofverrigtinge meebring.

Die oorgrote meerderheid van mense wat in die howe verskyn, se moedertale is nie Afrikaans of Engels nie. Hulle getuienis word in die notuleringstaal oorgetolk. Tolk van getuienis is dus, en was nog altyd, weens die veeltalige opset in Suid-Afrika, 'n integrale element van die hofpraktyk. Indien Afrikaans as notuleringstaal verdwyn, moet die getuienis van Afrikaanstaliges boonop ook in Engels oorgetolk word. Die worsteling met die vermeende probleem van tolk van getuienis is bestem om nog groter te word. Indien daar werklik besorgdheid is oor die probleem van te veel tolk van getuienis, bied die gebruik van Engels as enigste notuleringstaal klaarblyklik geen oplossing nie.

Hierby moet natuurlik gevoeg word dat die tolk van getuienis tydrowend is. Daarom moet, waar enigsins moontlik, gesorg word dat die taal waarin getuienis aangebied word en die notuleringstaal ooreenstem. Tolk van verrigtinge kom dus slegs voor waar dit nie anders kan nie. Wanneer die voorsittende beampte en die getuies of beskuldigde almal Afrikaanssprekend is, is daar tans geen noodsaak vir tolk van die verrigtinge nie aangesien Afrikaans as notuleringstaal dit verhoed. Die ongewenste, oftewel tweede beste uitweg, om die getuienis oor te tolk, hoef dus nie gevolg te word nie. Hierdie argument klop ook met die voorskrifte van die grondwet ten aansien van taalgebruik in die strafhof³⁹ waarvolgens die beskuldigde se reg op 'n billike verhoor insluit die reg om in 'n taal wat hy verstaan verhoor te word, of indien nie moontlik nie, dat die verrigtinge in daardie taal getolk moet word.⁴⁰

Die invoer van Engels as enigste notuleringstaal rym nie met die demokratiese waarde dat na plaaslike kultuurbates omgesien moet word nie. So 'n besluit staan egter nie bloot neutraal teenoor hierdie waarde nie. Dit verteenwoordig eerder reaksionêre verset daarteen. Die onderhawige demokratiese waarde vereis dat aktief na plaaslike waardes en belange omgesien word. Deur Afrikaans as notuleringstaal af te skaf, word die waarde aktief teengewerk.

³⁹ *Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika*: artikel 35(3)(k).

⁴⁰ Sien verder in hierdie verband die bespreking van Malan1998:696 ev.

4.2 Daar word aangevoer dat die taalprobleem eintlik op appèl en hersiening die grootste probleem verskaf. Die toenemende aantal regters wat nie Afrikaans magtig is nie, verstaan nie 'n Afrikaanse notule wat van die landdroshof kom nie. Om daardie rede, so word gesê, moet die verrigtinge uit die staanspoor in Engels wees. Dit sluit die sake in waarin al die betrokke persone sowel as die voorsittende landdros Afrikaanssprekend is.

Die argument is onsinnig. As 'n scenario voorhande is waar 'n keuse tussen die tolk of die nie-tolk van verrigtinge gemaak moet word en 'n uitweg word gekies waar tolking nie nodig is nie, kan die logika daarvan ingesien word. In hierdie geval is daar egter geen sprake van so 'n keuse nie. Hier moet weliswaar ook 'n keuse gemaak word, maar dis 'n keuse tussen vertaling of vertaling, want wat ook al die verloop van die verrigtinge, een ding is seker: dit is dat vertaling op een of ander stadium van die verrigtinge gaan voorkom. Daar sal òf gedurende die aanvanklike verrigtinge in die landdroshof vanuit Afrikaans (of 'n ander taal) in Engels getolk moet word òf alternatiewelik, indien die notule van die verrigtinge in Afrikaans is, sal dit vir die gebruik van die hersieningsregters of vir die hof van appèl in Engels vertaal moet word. Soos gesê, hier is nie 'n keuse tussen vertaling of nie-vertaling nie. Vertaal sal daar vertaal word.

In die onderhawige situasie is daar egter 'n ander keuse ter sprake. Indien die verrigtinge in die landdroshof aanvanklik in Afrikaans was, sal dit vir gebruik van die Hoë Hof in Engels vertaal word. (Dis nou as die regters nie Afrikaans magtig is nie. As hulle wel Afrikaans magtig is, is vertaling uiteraard onnodig.) Indien hierdie keuse gemaak word, bly Afrikaans se posisie as notuleringsstaal gehandhaaf. Maar indien die verrigtinge vanuit die staanspoor in die landdroshof vanuit Afrikaans in Engels getolk moet word, is Afrikaans sy funksie as notuleringsstaal kwyt. Die werklike keuse is dus nie tussen vertaling of nie-vertaling nie, maar 'n keuse tussen die voortgesette gebruik van Afrikaans as notuleringsstaal of die uitwee daarvan.

Dit blyk dus dat vertaling as 'n skynprobleem voorgehou word as verskoning om Afrikaans te benadeel.

Die argument dat 'n toenemende aantal regters nie Afrikaans verstaan nie, is in elk geval grootliks oordrewe. Die taalprobleem wat as gevolg hiervan ontstaan, kan grootliks verhoed word deur 'n personeelaanwendingsbeleid wat sensitief is vir die gevarieerde taalwerklikheid van die land. Wanneer regters en landdroste (en regspersoneel in diens van die Departement van Justisie) aangestel word, moet dit gedoen word met behoorlike inagneming van die vraag of die betrokke amptenaar in die taal of tale van die gebied waar hy/sy gaan werk, kan diens lewer. Alle dienslewering geskied in die een of ander taalmedium. Dienslewering is inherent aan taal gekoppel. Sonder (taal)kommunikasie is dienslewering onmoontlik. Taalvaardigheid is gevolglik die sentrale faktor by die beoordeling van die vraag of doeltreffende dienslewering moontlik is. Wanneer 'n regter of landdros dus aangestel word in 'n gebied met 'n hoë konsentrasie Afrikaanstaliges behoort die vraag nie te wees wat die ras of kleur van

die persoon is nie. Dit het geen relevansie vir die kwaliteit van die dienslewering van die persoon nie. Die tersaaklike vraag is wat die taalvaardigheid van die kandidaat is, ongeag van sy ras of kleur. Die indruk is dat buitensporige waarde aan die rassefaktor geheg word in plaas daarvan om taalvaardigheid as die relevante kriterium aan te wend. Dis waar dat 'n toenemende aantal regsprekende amptenare nie Afrikaans magtig is nie, maar dit hoef nie 'n probleem te wees nie. Afrikaanse regsprekers moet aangewend word in gebiede met 'n hoë konsentrasie van Afrikaanstaliges om sodoende goeie dienslewering in Afrikaans te verseker asook om te sorg dat Afrikaans as notuleringstaal optimaal aangewend word. Dieselfde geld vir die ander tale.

Tot dusver kon nog geen aanduiding gevind word dat die owerhede hierdie faktor oorweeg het nie. Die feit dat 'n groeiende aantal regterlike amptenare nie Afrikaans magtig is nie, behoort dus geen noemenswaardige probleem te skep nie. Behoorlike aanwending van personeel met inagneming van die taalrealiteit kan die probleem grootliks ondervang. In gebiede met groot getalle sprekers van verskeie tale, kan hofrolle ook op so 'n wyse gereël word dat die regterlike amptenaar en die betrokkenes by die saak dieselfde taal praat.

Daar word geensins voorgegee dat voormelde aanwending van personeel alle probleme met betrekking tot taal gaan uitstryk nie. Dit wys wel op die moontlikhede wat beskikbaar is — moontlikhede wat nog nie oorweeg is nie — in plaas daarvan om die kortpad na Engels te kies.

Daar is aangedui dat die omsien na plaaslike belange, behoeftes en waardes 'n eg demokratiese handelswyse is. In terme van demokratiese vertrekpunte is die vraag immers wat mense op grondvlak verlang. Dis vraag is nie wat in terme van die een of ander voorafbepaalde ideologiese voorkeur gedoen moet word nie.⁴¹ Die saak vir die gebruik van Engels as enigste notuleringstaal het dié demokratiese beginsel skynbaar buite rekening gelaat.

4.3 Woordvoerders van die Departement van Justisie voer aan⁴² dat die Departement 'n raadplegende proses gehad het wat aan die lig gebring het dat die groot meerderheid van belanghebbendes vir lief neem met Engels as enigste notuleringstaal. Dis presies in hierdie opsig wat die Departement sy ondemokratiese denkwysie die duidelikste ten toon stel. Daar moet, soos in afdeling twee hierbo aangedui, tussen meerderheidsdominasie en demokrasie onderskei word. Die saak staan so: Dit is duidelik dat daar slegs ten aansien van een taal, naamlik Afrikaans, omstredenheid is. Slegs Afrikaans is regstreeks in die spervuur van die invoer van Engels as enigste notuleringstaal. Slegs Afrikaans se status sou nadelig geaffekteer word terwyl die posisie van alle ander tale onveranderd gelaat word. Voorts is dit slegs Afrikaans wat oor die bewese vermoë beskik om as regstaal, insluitende as notuleringstaal,

41 Walzer 1981.

42 Byvoorbeeld Enver Daniels, die hoofstaatsregsadviseur, tydens die program Prontuit op Kyknet 24 Februarie 2000.

aangewend te word. Dit was daarom ook nie vreemd nie dat die grootste teenstand teen die Departement se eentalige oriëntasie juis vanuit die geledere van Afrikaners kom. Dit is duidelik gedemonstreer tydens 'n werkwinkel van die Departement in Februarie 1998 toe Afrikaanssprekendes besliste teenstand teen die Departement se planne gelug het en verskeie argumente vir die bevordering van veeltaligheid in die hofkonteks aangevoer het. Die wegdoen met Afrikaans het ook skerp reaksie vanuit die Afrikaanse pers en in die geledere van die Afrikaanse burgerlike samelewing uitgelok. Volgens alle aanduidings kom die dieselfde afkeur nie naastenby so sterk by anderstalige Suid-Afrikaners voor nie.

Dit is dus duidelik dat ons in hierdie geval te doen het met 'n tipiese minderheidsbelang. Dit is, soos in afdeling twee hierbo verduidelik is, derhalwe die soort belang waarvoor die meerderheidsmening nie beslissend mag wees nie. Indien die vraag oor die voortgesette gebruik van Afrikaans wel deur die meerderheid beslis word, gebeur dit kragtens die dissiplines van meerderheidsdominasie, in plaas van die maatstawwe van outentieke demokrasie. Die effek van die meerderheid se beslissing in die onderhawige geval is dat Afrikaans ten gronde gerig word terwyl die posisie van die ander tale en van andertaliges onaangeraak bly. Die onderhawige meerderheidsdominasie bring dus ook die moreel en juridies onverdedigbare gevolg mee wat die demokrasie juis wil vermy, naamlik dat die minderheid van Afrikaanstaliges nadelig ongelyk in vergelyking met die meerderheid behandel word.

Met die argument dat die meerderheid met 'n eentalige Engelse bedeling gediend is en dat die meerderheid dus ten gunste van die afskaffing van Afrikaans as notuleringstaal is, word in werklikheid net een ding bereik. Dit is om lig te werp op die gebrekkige insig in demokratiese waardes, en om, ondanks demokratiese belydenisse, meerderheidsdominasie te omhels.

4.4 'n Verdere argument wat aangevoer word waarom Afrikaans as notuleringstaal afgeskaf moet word, lui so: slegs Afrikaanstaliges en geen ander taalgroep nie, dring aan op die gebruik van hulle taal as notuleringstaal. Waarom dan die spesiale behandeling vir Afrikaans?

Teen die agtergrond van die uiteensetting in afdeling twee van hierdie bespreking, is 'n antwoord op die klag dat Afrikaanstaliges spesiale behandeling vereis, geen moeilike taak nie. Verskillende groepe is weens uiteenlopende belange, bates en behoeftes geregtig op behandeling wat op die betrokke groep afgestem is. Dit word algemeen erken binne 'n diskoers waarin daar begrip is vir die demokratiese waarde van gelykheid, en algemeen misken in 'n bestel waar sodanige begrip ontbreek.

Moslems maak aanspraak op andersoortige belange as Christene; vroue het eiesoortige behoeftes en maak daarop aanspraak om nie aan 'n manlike of paternalistiese logika onderwerp te word nie; homoseksuele behoeftes verskil van heteroseksuele behoeftes en vereis dus andersoortige behandeling. Al dié eiesoortige behoeftes word internasionaal en nasionaal erken en in die daaglikse praktyk verreken. Die aandrang op

besondere hantering van Afrikaans is gebaseer op presies dieselfde logika. Afrikaanstaliges beskik oor Afrikaans as 'n goed ontwikkelde kultuurbate wat onder meer suksesvol as notuleringstaal vir hofverrigtinge aangewend is. Afrikaans is verder 'n voorkeur-kultuurbate vir Afrikaanstaliges. Dáárom is dit geregtig op besondere behandeling net soos alle ander groepe met besondere belange of met eiesoortige kultuurbates of behoeftes daarop geregtig is. Die ander groepe wat pas vermeld is, se aanspraak op die beskerming van eiesoortige belange is in die Suid-Afrikaanse regspraktyk erken.⁴³ Daar bestaan geen morele of juridiese regverdiging dat Afrikaanse belange en kultuurbates nie ook op dieselfde grondslag erken moet word nie. Die demokratiese beginsel van gelykheid maak dit trouens gebiedend.

Daar is ook 'n tweede teenargument. Niks verhoed Xhosa'sprekendes of Zoeloesprekendes om ook op die openbare erkenning van hulle tale aan te dring nie. Mense beskik oor die vrye keuse om regte af te dwing of om dit nie af te dwing nie. As 'n groep mense nie sterk oor 'n bepaalde belang voel nie, of oordeel dat die betrokke belang nie juridies beskermingswaardig is nie, is dit hulle keuse. Maar net so is dit die goeie reg van diegene wat wel sterk oor sekere bates en belange voel, en dit juridies wil afdwing, om dit te doen, veral indien daardie bate 'n bewese hoë standaard van ontwikkeling bereik het. 'n Groep (of 'n individu) kan tog sekerlik nie verwyrt word as dit regmatige belange wil handhaaf, deur daardie groep te vergelyk met 'n passiewe groep wat verkies om nie sy regte af te dwing nie. Versuim om regte af te dwing is klaarblyklik nie die navolgenswaardige voorbeeld in 'n regstaat nie. Die teendeel, naamlik die handhawing en die afdwing van regte, is wel.

Kritiek teen Afrikaanstaliges omdat hulle optree soos ander groepe wat hulle regte afdwing en anders as groepe wat dit nie doen nie, word gedoen vanuit 'n denkwysie wat geen begrip toon vir die basiese reëls van die regstaat nie en wat uit pas is met die demokratiese noodsaak vir gelykheid.

- 4.5 Namens die Departement is aangevoer dat alle hofuitsprake nou in Engels moet wees vanweë buitelandse belangstelling in Suid-Afrikaanse regspraak en dat uitsprake dus in 'n toeganklike taal beskikbaar moet wees.⁴⁴

Die argument gaan nie op nie.

- 4.5.1 Geen uitsprake van die landdroshof en slegs 'n klein gedeelte van die beslissings van die Hoë Hof word vir openbare kennisname gepubliseer. 'n Groter persentasie van die uitsprake van die Hoogste Hof van Appèl word gepubliseer en tot dusver is al die uitsprake van die Konstitusionele Hof gepubliseer. Die gesamentlike hoeveelheid sake wat jaarliks in laasgenoemde twee howe aangehoor word, is slegs 'n fraksie van veel

43 *National Coalition for Gay and Lesbian Equality v Minister of Justice* 1999 1 SA 6 CC; *Fraser v Children's Court, Pretoria North* 1997 2 SA 261 CC; *Ryland v Edros* 1997 2 SA 690 C; *Brink v Kitshoff NO* 1996 4 SA 197 CC.

44 Deur Daniels gedurende Prontuit op Kyknet 24 Februarie 2000.

minder as een persent van die totale aantal sake wat landswyd verhoor word. Bowendien is bykans al die uitsprake van laasgenoemde twee howe in Engels. Daar is dus geen rede dat die notuleringstaal in al die howe, waarvan die uitsprake boonop nie eens gerapporteer word nie, in Engels moet wees nie. Dié uitsprake word nie vir plaaslike gebruik gepubliseer nie, wat staan nog vir buitelandse kennisname.

- 4.5.2 Slegs 'n uiters geringe getal Suid-Afrikaanse uitsprake is vir buitelandse juriste van belang. Indien daar wel sulke uitsprake is, is dit beslissings van die Hoogste Hof van Appèl en die Konstitusionele Hof en by hoogste uitsondering 'n uitspraak van die Hoë Hof. Byna al daardie uitsprake, indien nie almal nie, is in elk geval in Engels. Om ter wille daarvan 'n verandering in die notuleringspraktyk teweeg te bring, is derhalwe onsinnig.
- 4.5.3 Die rapportering van tersaaklike hofuitsprake word reeds vir meer as 'n eeu in Suid-Afrika deur privaat ondernemings wat oor die nodige regs-, handels- en tegniese kundigheid beskik, behartig. Volgens alle aanduidings is die rapportering van hoogstaande gehalte. Dit word onder meer aangehelp deur sterk wedywing tussen die twee bekendste Suid-Afrikaanse uitgewers van regspublicasies, Juta en Butterworths. Die Departement van Justisie se belangstelling in rapportering van uitsprake val dus besonder vreemd op. Dis werklik nie die terrein van die Departement nie en dit is moeilik in te sien dat die Departement in hierdie opsig enige bydra te lewer het.
- 4.5.4 Vir sover as wat Afrikaanse uitsprake wel moontlik 'n toeganklikheidsprobleem skep, lê dit op die terrein van die uitgewers om die probleem te hanteer. Die probleem word trouens inderdaad aangespreek deurdat alle gerapporteerde uitsprake in Afrikaans tans in Engels vertaal en gepubliseer word.⁴⁵
- 4.5.5 Hierdie argument is, gemeet aan demokratiese maatstawwe, eweneens erg gebrekkig. Soos in twee hierbo aangedui, vereis 'n demokratiese vertrekpunt dat beleidsformulering moet geskied met inagneming van plaaslike belange, waardes en behoeftes. Wanneer daarenteen van 'n koloniale mentaliteit uitgegaan word, is die beleidsdeterminant in die buiteland en nie meer plaaslik nie. Buitelandse behoeftes word dan die beskikker van beleid terwyl plaaslike belange en waardes misken word. Die argumentasie is selfs meer koloniaal as die koloniale mentaliteit self. By die koloniale mentaliteit word die kolonie se sake volgens daadwerklike behoeftes van die koloniale heerser ingerig. In die onderhawige geval is daar geen daadwerklike behoeftes ter sprake nie. Die onbewese veronderstelling word gewoon gemaak dat daar so 'n behoefte is. Wat meer is, indien daar wel so 'n behoefte is, word dit in elk geval reeds bevredig aangesien die tersaaklike uitsprake reeds in Engels beskikbaar is. Daar is gevolglik geen rede om die plaaslike belang (Afrikaans) op te offer ter wille van die vermeende en onbewese behoefte (en indien daar wel so 'n behoefte is, 'n reeds bevredigde behoefte) van toegang tot Suid-Afrikaanse hofuitsprake nie.

⁴⁵ Juta Uitgewers publiseer die Engelse vertalings van alle Afrikaans gerapporteerde uitsprake in 'n afsonderlike stel hofverslae.

5. Slotsom

Wanneer die standpunt ten gunste van Engelse eentaligheid hofnotuleringstale aan demokratiese maatstawwe onderwerp word, kom die onrusbarende feit aan die lig dat die Suid-Afrikaanse demokrasie voorwaar jonk en broos is.

Die regering, van wie juis verwag word om op die voorpunt te wees in die bevordering van 'n demokratiese etos, blyk in 'n staat van wanbegrip en verwarring oor basiese demokratiese waardes te verkeer. Meerderheidsdominasie word met demokrasie verwar en toon geen begrip vir die instandhouding van gelykheid as grondliggende voorwaarde vir demokrasie nie, toon eweneens weinig begrip vir die demokratiese gevoeligheid vir die bevordering van plaaslike waardes en belange en omhels 'n koloniale mentaliteit asof dit vereenselwigbaar met die demokratiese etos is.

Daar bestaan geen rede om Afrikaans as notuleringstaal af te skaf nie. Afrikaans is 'n waardevolle plaaslik ontwikkelde kultuurbate vir Afrikaanstaliges. Afrikaans as regstaal en spesifiek as notuleringstaal vir hofverrigtinge is deel van die hoogkonjunktuur van hierdie kultuurbate. Wat meer is, is dat dit van waarde buite sy partikuliere grense is. Dit is ook 'n nuttige nasionale bate. Dit vra nie om afskaffing nie; intendeel, dit verdien aktiewe bevordering om sodoende ook die ander inheemse tale uit hulle grotendeels dormante staat te laat ontwaak. Afrikaans neem ook nie 'n verwyderde posisie in nie; intendeel, dit kan juis bydra om saam met die ander inheemse tale alle Suid-Afrikaners te laat saamwerk ter verwesenliking van die gemeenskaplike nasionale doelwit, naamlik die bevordering van almal se plaaslike tale.

Bibliografie

- CHASKALSON A
1992. *A democracy and law*. Idasa Occasional Papers No 2.
- DE MENSTRAL A EN ANDERE (reds)
1986. *The limitation of rights in comparative constitutional law*. Oceansville Quebec: Yvon Balis Inc.
- EBENSTEIN W
1966. *Great political thinkers: Plato to present*. 4th ed. Hinsdale, Illinois: Dryden Press.
- ESTERHUYSE WP
1996. *Wat is demokrasie? Filosoof op die Markplein*. Opstelle vir en deur Willie Esterhuysen saamgestel en ingelei deur Anton van Niekerk. Kaapstad: Tafelberg.
- FAURE AM EN KRIEK DJ (reds)
1984. *Die moderne politieke teorie*. Durban: Butterworth.
- HOLDEN B
1974. *The nature of democracy*. London: Nelson.
- KYMLICKA W (red)
1995. *The rights of minorities*. Oxford: Oxford University Press.
- LIJPHART A
1977. *Democracy in plural societies: A comparative exploration*. New Haven: Yale University Press.
- LOCKE J
1992. *Of civil government* (2nd Treatise). South Bend, Indiana: Regnery/Gateway Inc.
- LUMMIS CD
1984. *Radical democracy*. Ithaca: Cornell University Press.
- MALAN JJ
1998. Oor die hofnotuleringstaal in die lig van die Grondwet en na aanleiding van onlangse regspraak. *Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg* 61:696-705.
1998. Oor gelykheid en minderheidsbeskerming na aanleiding van *Ryland v Edros* en *Fraser v Children's Court Pretoria North*. *Tydskrif vir Hedendaagse Romeins-Hollandse Reg* 61:300-312.
- MAYAO HB
1960. *An introduction to democratic theory*. New York: Oxford University Press.
- MILL JS
1986. *On liberty*. New York: Prometheus Books.
1972. *Considerations on representative government* (Edited by HB Acton). London: TM Dent & Sons.
- MUREINIK E
1994. A bridge to where? Introducing the Interim Bill of Rights. *South African Law Journal* 31-48.
- PAINE T
1996. *The rights of man*. (Introduction by Derek Matravers). Hertfordshire: Wordsworth.
- SARTORI G
1962. *Democratic theory*. Detroit: Wayne State University Press.
- STRYDOM HA
1993. South African constitutionalism between unity and diversity: lessons from the new Europe. *South African Public Law* 12:373-403.
- TALMON JL
1970. *The origins of totalitarian democracy*. 1st ed. Sphere Books.
- THOMASHAUSEN AEAM
1989. Savings clauses and the meaning of the phrase "acceptable in a democratic society" — a comparative study. *Codicillis* 30(2):50-58.
- VAN DER MERWE NJ
1975. Die opkoms van Afrikaans in die regswêreld. *Nuntius*:8-10.

Tydskrif vir Regswetenskap 2003: 28(1)

VILJOEN F

1992. Die storie van Afrikaans as
regstaal. *De Jure* 25(2):439.

WALZER M

1981. Philosophy and democracy.
Political Theory 9:379-400.